

ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО У РОЗУМІ І СЕРЦІ УКРАЇНЦІВ

Десяті Біографічні читання

5 червня 2014 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбулися організовані Інститутом біографічних досліджень НБУВ спільно з Українським біографічним товариством Десяті Біографічні читання «**Тарас Григорович Шевченко у розумі і серці українців**», присвячені 200-річчю від дня народження Великого Кобзаря.

У центрі уваги учасників Читань було обговорення проблем: Тарас Шевченко у колі сучасників; образ Шевченка як знамено Національного відродження; Шевченко у долях поколінь української інтелігенції; Шевченко живий і Шевченко «забронзовілий»: рецепція образу Кобзаря; Тарас Шевченко у сучасній українській біографіці — стереотипи і спроби нового прочитання.

У роботі Біографічних читань взяли участь науковці Інституту біографічних досліджень та інших підрозділів НБУВ, академічних інститутів, викладачі вищих навчальних закладів України.

У вступному слові генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, директор Інституту біографічних досліджень доктор історичних наук **Володимир Іванович Попик** зазначив, що оригінальність концептуальних підходів, покладених у засновок ювілейних Шевченківських читань, полягає у пошуку нового погляду крізь його постать і вплив на весь подальший історичний, культурний, національний, державницький поступ України, на людські долі знаних і менш відомих представників різних поколінь, на формування їхніх патріотичних переконань, громадянської свідомості й активності, самого способу мислення та дії. Т. Шевченко став центральною постаттю нашої національної історії, національної ідеї. Кожне покоління в Україні чи на еміграції завжди згадувало та говорило про Шевченка, виходячи з гострих проблем свого часу. Кожне витворило свій образ Шевченка, спираючись на те розуміння, яке було визначене часом. Дуже важливо в період нинішніх тяжких випробувань по-новому осмислити значення цих українських цінностей, їх провідників, шляхів передачі естафети від покоління до покоління через Шевченківський образ, його слово, через розум, через волю, через серця наших співвітчизників.

У науковій доповіді доктора наук із соціальних комунікацій, завідувача відділу політологічного аналізу СІАЗ НБУВ **Тетяни Юріївни Гранчак** *«Тарас Шевченко у соціокультурних вимірах Майдану»* було проаналізовано специфіку сприйняття та відтворення образу Тараса Шевченка в соціокультурному середовищі Майдану, зокрема обґрунтовано їх три різновиди в творчості митців Майдану. Перший — образ поета, інтегрований у контекст подій на Майдані на рівні соратника-побратима, що уособив отождошення цінностей учасників протестів з ідеями Кобзаря, сприяв освяченню постаттю Шевченка боротьби проти режиму Януковича як антиукраїнського за своєю суттю, осмисленню подій Майдану як української революційної війни за незалежність. Другий — образ ідеолога Майдану, натхненника-пророка, який вибудував у своїй творчості актуальну й нині систему цінностей: свобода, гідність, любов до матері-Батьківщини і її захист, утвердження української ідентичності. Третій образ Шевченка — в діях учасників Майдану, в сукупності вчинків окремих особистостей, об'єднаних єдиним прагненням до перемоги ідеалів національної свободи. Наприкінці виступу Т. Ю. Гранчак наголосила, що весь Майдан як суспільно-політичне і соціокультурне явище став збірним образом Шевченка, його сучасним прочитанням і відродженням.

Виступ доктора історичних наук, професора, старшого наукового співробітника Інституту біографічних досліджень НБУВ **Таїсії Іванівни Ківшар** *«Празьке ювілейне видання «Кобзаря» Т. Шевченка (1840–1940): укладачі, жертводавці, видавці»* був присвячений одному з напрямів шевченкознавства — дослідженню історії публікації творів Т. Шевченка. Доповідачка, зокрема, зупинилася на питанні виявлення та вивчення біографічної інформації про осіб, дотичних до видання «Кобзаря», здійсненого у Празі в 1941 р. Основну увагу було приділено особистостям, які брали участь в упорядкуванні, зборі коштів та безпосередньо виданні празького ювілейного «Кобзаря». Окремо вона зосередилася на доведенні авторства одного з упорядників — Степана Степановича Сірополка, українського географа, антрополога і громадського діяча, наймолодшого сина Степана Онисимовича Сірополка. Це було зумовлено прагненням об'єктивного дослідження внеску доктора природничих наук С. С. Сірополка у підготовку книжки, який досі сприймається на рахунок його батька професора С. О. Сірополка.

У доповіді доктора філологічних наук, старшого наукового співробітника Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України **Лесі Станіславівни Генералюк** *«Музичний алгоритм і взаємодія*

музики, малярства, слова у творчості синестета Т. Шевченка» на інтердисциплінарному рівні було розглянуто проблему взаємного збагачення музики, образотворчого мистецтва та літератури у творчості Тараса Шевченка. Доповідачка показала, що зображення, колір, світло, звук, перспектива, лінійні та звукові ритми є цілісною Шевченковою схемою репрезентації України й українського етнопростору. Моделюючи художній простір у поезії, Шевченко незмінно залучав музику й образотворче мистецтво. Уся його поезія демонструє, як мелодійний звукопис та візуальний ряд доповнюють один одного. Принцип візуально-звукового взаємопосилення діє і в Шевченковій прозі. «Музика сфер» відчутна й у численних малюнках українських церков та соборів. Шевченко вражаюче відтворював дух архітектури в музикальних ритмах мурів, арок, порталів, колон того чи іншого храму, його бань і шпилів, вловлюючи їх перегуки з ритмами ландшафту. Акварелі митця викликають у згадці гофманівську оцінку архітектури як застиглої музики. Водночас храми й ландшафт у Шевченковому трактуванні — завжди одне ціле. Як висновок прозвучало, що Шевченко моделював свій художній світ поліфонічно, масштабно — лише так знаходила вихід його естетична чутливість. Уся творчість його свідчить про особливий вимір природи митця-універсаліста, який мав унікальну здатність інтегрувати в собі різні культурні й ціннісні системи, відшукувати глибинну логіку і взаємопов'язаність всього суцього.

У науковій доповіді *«Електронні ресурси, присвячені Тарасові Шевченку, як відображення сучасного стану розвитку вітчизняного віртуального інформаційного простору»* доктор історичних наук **Володимир Іванович Попик** проаналізував здобутки і проблеми формування персональних історико-меморіальних сайтів — електронних архівів, енциклопедій, експозицій, покликаних розкривати життя і діяльність видатних українців. Характеризуючи відомі Шевченківські ресурси мережі Інтернет — портал, створений у 2002 р. ТОВ «Кобзар» (Київ), «Електронну бібліотеку творчості Тараса Шевченка», упорядковану в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка до 190-річчя від дня народження поета, «Оренбургскую Шевченковскую энциклопедию», створену Л. Н. Большаковым, «Шевченківський портал», відкритий у 2014 р. «Малою академією наук», веб-сайт Національного музею Т. Г. Шевченка в Києві, доповідач наголосив на необхідності серйозного концептуального відпрацювання електронних проєктів науковим співтовариством, досягнення взаємної відповідності між ідейними, інформаційними і системотехнічними засадами, важли-

вості постійного змістового наповнення електронних меморіалів. За висновками В. І. Попика, упорядникам багатьох ресурсів сьогодні серйозно бракує розуміння складності їх науково-інформаційних та культурно-освітніх завдань, засад, форм, методів побудови, наукових вимог до контенту, поєднання різних інформаційних компонентів в єдине ціле. Негативну роль відіграє також невідпрацьованість практичних навичок такої роботи, форм і методів консолідації у ній зусиль різних установ і спеціалістів, вирішення організаційних і правових питань.

Виступ кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника Інституту біографічних досліджень НБУВ **Наталії Петрівни Марченко** «*Шевченкіана на сайтах бібліотек для дітей і юнацтва України*» засновувався на тезі, що нині, коли інформатизація та поява суспільства знань веде не лише до матеріальної, а й до гуманістичної нерівності, історія та біографія факту стає доступною лише незначній частині суспільства, оскільки більшість спроможна сприймати лише історію сюжетів і образних міток (як діти!). Відтак, значимим стає не сам факт, а його грамотне позиціонування, просування та інтерпретування. Систематизувавши та проаналізувавши Шевченкіану, представлену на сайтах дитячих бібліотек України, доповідачка дійшла висновку, що здебільшого створені до 200-ліття Кобзаря електронні проекти заснуються на типових традиційних для дитячих бібліотек формах роботи, буквально відображених у електронному вигляді (звіти про розмаїті конкурси ілюстраторів, читців тощо) чи перенесених у електронний формат (біобіографічні покажчики, краєзнавчі реферати тощо). Окремо вона виділила низку оригінальних всеукраїнських проектів, ініційованих НБУ для дітей і зосереджених на сайті цієї бібліотеки. Було також вказано, що більшість проектів орієнтовані на середній і старший шкільний вік користувачів, а також організаторів дитячого читання, тоді як для дошкільнят і молодших школярів шевченкіана якщо і присутня, то мало враховує можливості й потреби цього віку. Н. П. Марченко запропонувала більш широко використовувати при розробці біографічних електронних ресурсів для дітей досвід наших західних колег (зокрема, елементи анімації, домінування зорового ряду над текстовим тощо).

Спільна доповідь **Олега Миколайовича Яценка** та **Надії Іванівни Любець** — кандидатів історичних наук, завідувачів відділів Інституту біографічних досліджень НБУВ — «*Спадщина Тараса Шевченка у вітчизняних бібліографічних джерелах: на матеріалах посібника „Українські персональні бібліографічні*

показчики (1856–2013)» була побудована як огляд окремо виданих українських персональних бібліографічних показчиків про життя і творчість Тараса Григоровича Шевченка. У доповіді було наголошено на вагомій ролі бібліографічної Шевченкіани у дослідженні життя і творчості Кобзаря. Над бібліографуванням творів Т. Г. Шевченка і літератури про нього в різний час працювали видатні вітчизняні бібліографи. У доповіді докладно було розглянуто бібліографічну шевченкіану М. Ф. Комарова (1844–1913), М. Ф. Яшека (1883–1966), проаналізовано ряд важливих бібліографічних праць, підготовлених до 100-річчя від дня смерті та 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, у тому числі двотомний бібліографічний показчик «Т. Г. Шевченко : бібліографія літератури про життя і творчість» (1963).

У доповіді кандидата історичних наук, провідного наукового співробітника Інституту біографічних досліджень НБУВ **Світлани Миколаївни Ляшко** та кандидата історичних наук, доцента кафедри українознавства Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій **Світлани Григорівни Іваницької** «*Шевченківські ювілеї в житті та творчості Михайла Могилянського в контексті теорії колективної пам'яті*» було розглянуто присвячені Кобзарю праці й виступи правника, публіциста, критика, письменника, літературознавця, громадського і політичного діяча Михайла Михайловича Могилянського (1873–1942). Зокрема, йшлося про брошуру «Шевченкові роковини 1916 року (26 лютого)», яка містить згадки про обставини Шевченківської меморіальної церемонії 1913 р. в Східній Галичині. У своєму дослідженні автори послуговувалися теорією колективної пам'яті як основним методологічним інструментом. Аналіз змісту творів М. М. Могилянського дав змогу довести безпосередній зв'язок ідеалізованого меморіального образу поета з культурно-просвітницькими завданнями ліберально-демократичної еліти початку ХХ ст.

У виступі кандидата історичних наук, доцента Харківської державної академії дизайну і мистецтв **Валентини Теодорівни Петрикової** «*Т. Г. Шевченко в історії біобібліографії культурно-історичних регіонів України*» було приділено увагу головним питанням бібліографічної шевченкіани: історії започаткування наукової праці зі складання біобібліографії Кобзаря в окремих місцевостях України, починаючи з часів видання його творів та літератури про нього; сучасному стану теорії регіональної біобібліографії України, яка позиціонує бібліографічну Шевченкіану через поняття «діячі краю»; бібліографічну діяльність різних ре-

гіональних установ зі складання біобібліографії Т. Г. Шевченка в контексті національно-культурного надбання. Розглядаючи кожне з питань, В. П. Петрикова розкрила особливості, притаманні історії, теорії та практиці бібліографічної Шевченкіани в порівнянні її із сучасною світовою біографістикою, означила заходи щодо подальшого висвітлення імені Т. Г. Шевченка в українській регіональній біографіці.

Доповідь кандидата історичних наук, доцента кафедри історії та археології України Інституту історії, етнології та правознавства ім. О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка **Тамари Павлівни Демченко** «*100-річний ювілей Тараса Шевченка на сторінках чернігівської преси*» містила аналіз змісту близько сорока дотичних до вшанування 100-річного ювілею Т. Шевченка публікацій, що з'явилися на шпальтах чернігівської земської періодики у 1914 р. Головну увагу було приділено публікаціям в «Черниговской земской неделе», за якими можна скласти досить повне уявлення про регіональний зріз проблеми вшанування Кобзаря. У цих матеріалах знайшов відображення процес усвідомлення ролі національного поета та його творчості для українського відродження, а також зроблено спроби охарактеризувати ставлення різних політичних сил до визначної події.

У повідомленні **Надії Романівни Галярник** — головного бібліотекаря Наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (Івано-Франківськ) — «*Популяризація галицьким студентством творчості Тараса Шевченка як боротьба за своє національне самовираження (за матеріалами Фонду професора В. Т. Полека)*» було проаналізовано документи і спогади очевидців, опубліковані у пресі, які допомагають показати боротьбу українства за добре ім'я поета. Роботу було проведено на архівних матеріалах професора Прикарпатського університету В. Т. Полека (1924–1999), що охоплюють різнопланову друковану та рукописну інформацію про роль і місце Т. Шевченка у світі, літературі, мистецтві.

У своєму виступі «*Вшанування пам'яті Т.Г. Шевченка українцями діаспори (за документами ЦДАЗУ)*» Катерина Вікторівна **Петриченко**, провідний науковий співробітник відділу використання інформації документів Центрального державного архіву зарубіжної україніки, зробила огляд українських друкованих видань за кордоном, де відображено різноманітні заходи із вшанування пам'яті та популяризації постаті митця, до яких вдавалася україн-

ська громада світу. Серед них можна виокремити свята-концерти, виставки, урочисті вечори, видання творів Т. Г. Шевченка, перевидання «Кобзаря» за кордоном, видання книг про діяльність поета та його творчість, переклади іншими мовами, відкриття музеїв та пам'ятників, проекти щодо присвоєння площам і вулицям міст імені Т. Г. Шевченка.

Олександр Якович Рахно, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії та археології України, заступник директора з навчальної роботи Інституту історії, етнології та правознавства ім. О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка, побудував свою доповідь *«Чернігівське губернське земство і вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка»* на основі аналізу широкого кола джерел і показав, що, незважаючи на протидію влади, Чернігівське губернське земство відіграло помітну роль у справі збереження творчої спадщини та вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка. Доповідач зазначив, що чернігівські земці не лише брали участь у зборі коштів на впорядкування могили Кобзаря в Каневі та будівництво пам'ятника йому в Києві, а й зробили спробу видати брошуру про Т. Г. Шевченка та його творчість. Чимало уваги О. Я. Рахно приділив розповіді про заснований у 1902 р. на основі колекцій В. В. Тарновського перший в Україні Музей українських старожитностей, який став центром збору, збереження та популяризації творчої спадщини Великого Кобзаря.

Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ **Олена Валентина Бугаєва** у своєму повідомленні *«Листи Т. Шевченка до С. Гулака-Артемівського: історія стосунків великих митців»* крізь призму епістолярію реконструювала взаємини Т. Шевченка й одного з найяскравіших українських композиторів і співаків XIX ст., розкрила духовну складову стосунків митців, доводячи, що епістолярна спадщина митців має значення важливої історичної пам'ятки епохи.

У своєму виступі *«Шевченкіана у польськомовних електронних ресурсах»* **Світлана Вікторівна Муріна**, молодший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, розкрила різноманітність Шевченкіани польськомовних веб-сайтів. На них представлені твори Шевченка, що торкаються польської тематики, переклади поезій Кобзаря польською мовою, оцінки його живописної спадщини польськими експертами. Акцент у виступі було зроблено на зростанні актуальності творчості Т. Шевченка та збільшенні інформації про нього на польськомовних веб-сайтах

після подій на Майдані, де поет був духовним покровителем протестуючих та символом відродження України.

Виступ кандидата історичних наук, наукового співробітника відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ **Олени Василівна Заєць** «*Тарас Григорович Шевченко і Києво-Печерська лавра*» було присвячено результатам її дослідження періоду роботи Т. Г. Шевченка в Києво-Печерській лаврі як художника Київської Тимчасової комісії з розбору давніх актів на основі його вражень, відображених у повістях, спогадів друзів поета та архіву Духовного собору Києво-Печерської лаври. О. В. Заєць повідомила, що в травні 1846 р., згідно з вказівкою митрополита Філарета (Амфітеатрова), Т. Г. Шевченка було зараховано на послух до начальника лаврських іконописців для змалювання видів Києва. Пробувши в Лаврі кілька тижнів, Т. Г. Шевченко створив відомі картини міста та багато замальовок Лаври, які після арешту митця зникли.

Два виступи було присвячено шевченківській тематиці у творчості Івана і Юрія Лип. **Ігор Іванович Стамбол**, аспірант кафедри історії України історичного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова у доповіді «*Наслідкування заповітів Т. Шевченка на прикладі життєвого шляху І. Липи (1865–1923)*» наголосив, що у своєму житті І. Липа спирався перш за все на морально-духовні орієнтири, які були проголошені в творчості Тараса Шевченка. Основні моменти, в яких помітні впливи Кобзаря, полягали в політичній, творчій та професійній діяльності «тарасівця». У політичному значенні впливи Кобзаря позначилися насамперед у гуманістичному сприйнятті українського народу, його проблем. І. Липа вважав, що більшість з них буде подолано зі здобуттям Україною самостійності. Він критикував колоніальну політику Росії в Україні та боровся проти забуття діячів, що працювали на користь народної освіти, науки і мистецтва. Як літератор писав казки і притчі, основним завданням яких було виховання нового свідомого покоління українців.

Світлана Володимирівна Кучеренко, співробітник Благодійного Фонду імені Івана і Юрія Лип (Одеса), у доповіді «*Внесок Юрія Липи у шевченкознавство*» розкрила основні позиції свого дослідження стосовно сприйняття Ю. Липою феномену Т. Шевченка. На матеріалах творів Ю. Липи доповідачка продемонструвала еволюцію його ставлення до Кобзаря: від сприйнятого в дитинстві (від батька-тарасівця) образу Т. Шевченка, через аналіз впливу Т. Шевченка на почуття, думки, волю молодих українців

та дослідження феномену Кобзаря, його впливу на український народ у цілому, а особливо на селянську верству, до поглиблення попередніх висновків часовим виміром. Підсумком осягнення Шевченка мала стати праця Ю. Липи «Життєпис України», два розділи якої було присвячено Т. Шевченку, його значенню для України. У творі, що Ю. Липі не судилося завершити, він прагнув осмислити призначення України і Тараса Шевченка — духовного провідника нації.

Науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ **Юлія Вікторівна Вернік** свій виступ за темою *«Постать Т. Шевченка в суспільно-політичному житті сучасної України: аналіз національного інтернет-простору»* присвятила місцю, яке Тарас Шевченко займає нині у культурному і суспільно-політичному процесі, у свідомості українців. Ю. В. Вернік виявила певне тематичне коло, яке знайшло відображення у контенті вітчизняних веб-сайтів. Серед тем за кількістю звертань користувачів Мережі виокремлено: «Шевченко як натхненник національного визвольного руху», «Шевченко як об'єкт народної творчості», «Шевченко як пророк української держави».

У повідомленні молодшого наукового співробітника Інституту біографічних досліджень НБУВ **Тетяни Володимирівни Котлярової** *«Педагогічні погляди Т. Г. Шевченка в інтерпретації сучасних дослідників»* було підкреслено: хоча сам митець не мав прямого відношення до системи освіти, та й не писав творів на суто педагогічні теми, дослідники його життя і творчості погоджуються на тому, що у Тараса Шевченка сформувалася своя система педагогічних поглядів. Зазвичай з цієї точки зору дослідники розглядають повісті Т. Г. Шевченка, деякі його поезії та щоденник.

На жаль, чимало постійних учасників Біографічних читань з об'єктивних причин у цьому році не змогли приїхати до Києва. Організатори Читань, із розумінням ставлячись до нинішніх труднощів, які перешкоджають участі в них багатьох науковців, сподіваються на продовження плідної співпраці з усіма ентузіастами біографічних досліджень.

*В. І. Попик,
Т. В. Котлярова.*